

Лев Глухівський,

головний фахівець відділу заходів
з розвитку інтелектуальної власності Укрпатенту,
доктор технічних наук, професор
м. Київ

Захищена чи беззахисна ідея?

Незаперечною є теза, що серед тих, хто штовхає уперед прогрес людства, чільні місця займають винахідники – розумні і спостережливі люди, місія яких – покращувати умови життя придумуванням різноманітних нових пристроїв і способів. Але щоб винахід визрів у голові винахідника, потрібна ідея. Адже будь-якій осмисленій дії завжди передуює її ідея – певна ескізна модель цієї дії у першому наближенні.

Ідея є передумовою всякої творчої праці, не тільки праці винахідника. Але у цій статті про ідею будемо говорити виключно як про **винахідницьку ідею** (ідею як філософську категорію винесемо за дужки). Винахідницька ідея формулює визрілу потребу у створенні винаходу, хоч і не визначає, як його здійснити, а якщо й визначає, то не настільки детально, щоб її вже можна було визнати винаходом. А розвиток закладених у винахідницьку ідею тез, їх конкретизація і створення на її базі винаходу – це вже завдання для винахідника: начинити ідею деталями, які мають винахідницький рівень, й так, щоб пропонований винахід став промислово придатним.

Розглядаючи будь-який винахід, завжди можна докопатись до тієї винахідницької ідеї, з якої він вилупився, як курча із курячого яйця. Щоб це потвердити, розгляньмо знаковий винахід якої-небудь повсякденної, але дуже потрібної кожному із нас речі. Нехай це буде та річ, до якої ми завжди прямуємо щоранку, тільки-но прокинувшись і помивши обличчя та зуби, у надії знайти щось істівне, і ця річ – холодильник.

То ж звідки і як він виник, як виникла і якою була його винахідницька ідея [1 – 3] ?

Ще в минулому у далекі часи люди помітили, що охолоджені продукти харчування зберігаються придатними до вживання довше. Чому – тоді було ще незрозумілим: знання про те, що існують невидимі неозброєним оком бактерії, які у теплом середовищі інтенсивно розмножуються і призводять до гниття продуктів харчування, і про те, що при охолодженні швидкість їх розмноження знижується, прийдуть пізніше. Але уже було зауважено, що тепло від гарячого тіла самочинно передається до холодного, аж поки їх температури не

вирівнюються. І тому продукти, навіть перед тим охолоджені у крижаній криничній воді, досить швидко приймають температуру навколишнього середовища. А хотілося, щоб вони були завжди холодними, та тільки як цього досягнути?

Віддавна знали, що продукти добре зберігаються в глибоких теплоізольованих льохах: там температура у теплі пори року завжди є суттєво нижчою, ніж на поверхні. Такими льохами ще й сьогодні користуються у сільських місцевостях для зберігання великих обсягів продуктів. Але де було набрати земельних ділянок для спорудження льохів для всіх жителів у містах, які бурхливо виникали і розвивалися?

Є згадки про те, що ще у древній спекотній Індії знали, як охолодити посудину із рідиною (наприклад, вином) – її обгортали змоченою у воді тканиною і виставляли на вітер, навіть гарячий. Тканина висихала, а вино охолоджувалось. Це вже пізніше вчені-фізики пояснили явище охолодження рідин при їх випаровуванні і відшукали рідини, для яких цей ефект охолодження при їх випаровуванні дає кращі результати, ніж вода.

У науці формувалася новий розділ – термодинаміка. Були сформульовані її основні закони, зокрема – другий закон, який популярно формулюється так: *самочинний перехід теплоти від менш нагрітого тіла до більш нагрітого неможливий* (німецький фізик Рудольф Клаузіус). Потім це формулювання було доповнене: *неможливо передати тепло від холодного тіла до гарячого, не затративши при цьому енергію (не виконавши певну роботу)*.

Було винайдено, як рідину, що випарувалась (перейшла у газоподібний стан), примусово конденсувати і знову перевести до рідкого стану – шляхом стиснення її насиченої пари, тобто компресуванням (створенням високого тиску).

Ось так і викристалізувалася у цьому інформаційному середовищі винахідницька ідея холодильника: відштовхуючись від законів термодинаміки і минулого досвіду людства у цій сфері, знайти спосіб примусити тепло рухатися від холодного тіла до теплого і тим самим ще більше охолоджувати холодне тіло, тобто понижувати його температуру.

І у 1851 році американський винахідник Джон Гаррі отримав перший патент на механічну холодильну установку, принцип дії якої використовується і понині – там була рідина, що випаровується, і при цьому її температура (а отже й температура камери, у якій відбувається випаровування) понижується, а потім її пара примусово конденсується механічним компресором (виконується робота) і рідина знову випаровується і понижує свою температуру – і так по колу.

Чи була сформульована вище винахідницька ідея явно кимсь висловлена і оприлюднена ще до того, як Джон Гаррі винайшов холодильник – невідомо. Можливо, що це у його голові вона й виникла, але могла виникнути й у голові іншої творчої людини.

У наступні роки цей піонерний винахід Джона Гаррі багаторазово вдосконалювався шляхом заміни холодоагенту (метиловий ефір, діетиловий ефір, діоксид сірки, дихлордифторметан або фреон) і впровадження в холодильний пристрій елементів електроприводу і автоматики.

Винахідницька ідея може дати життя не одному винаходу, а й декільком, адже у ній ставиться проблема, але не вказуються конкретні шляхи і способи її вирішення, а їх може бути більше від одного.

Це можна проілюструвати і на історії винайдення холодильника. Крім компресійного холодильника було також винайдено абсорбційний холодильник (1850 р, французький винахідник Едмонд Карре). У ньому охолодження відбувається, як і в компресійному холодильнику, внаслідок випаровування холодоагенту, але тут він є компонентом робочої суміші, до якої входить також поглинач (абсорбент), при цьому холодоагент і абсорбент мають значну різницю в температурах кипіння. Абсорбент, який поглинув пару холодоагенту, транспортується помпою до нагрівача, де холодоагент і абсорбент знову розділяються. Як холодоагент використовувався фреон і як абсорбент – діметиловий ефір тетраетиленгликолю. Круговий процес охолодження здійснюється у цьому холодильнику за рахунок витрат теплової енергії, а не механічної, як у компресійних холодильниках.

Як відомо, винахід є об'єктом інтелектуальної власності і має правові охорону та захист. У винахідника є охоронний документ – патент, яким держава надає йому монопольне право на його винахід на певний строк (у більшості країн – це 20 років), що дає йому можливість у разі використання його винаходу повернути витрачені на підготовку винаходу кошти, оплатити свою працю і створити фінансову базу для роботи над майбутніми винаходами. А як обстоїть справа з винахідницькою ідеєю, чи є вона такою ж захищеною, як винахід?

Допоки винахідницька ідея не оприлюднена, то й потреби у її охороні і захисті немає. Але коли-небудь автор винахідницької ідеї її таки оприлюднить – опублікує певним накладом на паперовому носії, виставить на сайті в інтернеті, оголосить у публічному виступі наживо перед аудиторією чи за допомогою ЗМІ – газет, журналів, радіо, телебачення, у фейсбуку, у твіттері. Зрозуміло, що ми маємо на увазі твір, у якому описується винахідницька ідея. То на які охорону і захист своєї винахідницької ідеї може розраховувати її автор?

У цьому випадку він може розраховувати тільки на авторське право, бо саме воно захищає все, що опубліковане. Але авторське право захищає в опублікованому тільки форму вираження думок, а значить і форму вираження опублікованої ідеї (яким стилем, якими словами, з якими ілюстраціями тощо), але не її суть.

Це означає, що ніхто не може використати твір, у якому описана ідея, без дозволу автора – перекласти твір на іншу мову, перевидати, виставити на своєму сайті, навіть під ім'ям справжнього автора (бо якщо він виставить чужий твір під своїм ім'ям, то це буде плагіат). Але ніщо не забороняє без дозволу автора ідеї її використання іншими особами будь-яким чином, зокрема - описувати її у своїх творах іншими словами і по іншому так, щоб не порушувати авторське право автора твору, де вона була вперше описана.

То ж чи є стимул творчим людям, наділеним богом талантом творити винахідницькі ідеї, але не наділених талантом чи терпінням їх доводити до охороноздатних винаходів, творити ці ідеї, якщо вони безпритульні і бери їх хто хоче?

У міжнародному законодавстві і національних законодавчих актах України (та й інших держав) правова охорона та захист винахідницьких ідей за їх суттю не передбачена. Але потреба зробити стосунки авторів винахідницьких ідей і споживачів цих ідей більш цивілізованими існує. І саме тому у суспільстві час від часу все ж запроваджуються у цій сфері різні заходи, зокрема – створюються банки ідей.

Сьогодні банк ідей може створити кожен власник сайту. Запитайте всезнайка-google про банки ідей і ви отримаєте масу посилань. Ось хоч би про банк ідей на сайті [4]. На цьому сайті, зокрема, сказано, що він створений для того, щоб об'єднати людей, які генерують ідеї, але не мають можливостей для їх реалізації, з тими людьми, які зацікавлені у нових ідеях і мають такі можливості. Залучені до банку ідеї оцінюються і коментуються іншими користувачами сайту. Кожна ідея бере участь в щомісячному конкурсі ідей сайту. Автор ідеї, яка перемогла у конкурсі, може отримати певну грошову винагороду. У положенні про цей банк ідей сказано наступне: «Публікуючи у цьому банку ідею, її автор погоджується з тим, що ідея стає загальнодоступною і її можуть вільно використовувати інші користувачі сайту. Оприлюднення ідеї і її можливе запозичення – це менше зло, ніж повне забуття ідеї. Тут діє принцип відкритості інформації: опублікована ідея є тільки першим кроком до створення продукту командою, яку автор сам може сформулювати на сайті. Цей сайт – це сховище ідей і кожен, хто скеровує туди свою ідею, може використовувати і запозичувати інші ідеї, надані іншими авторами».

Можна також згадати про банк ідей Університету «КРОК» як систему збору пропозицій та проектів із вдосконалення та розвитку цього університету [5], банк ідей Національної академії Державної прикордонної служби [6], банк ідей фірми МакДональдс [7] тощо.

Треба визнати, що створення банків ідей, у тому числі банків винахідницьких ідей, це добре, це розширює сферу для спілкування творчих особистостей, але при цьому треба постійно мати на увазі, що ідея, опублікована у банку ідей, має правову охорону і захист тільки на базі авторського права.

А тепер пофантазуймо, як би могла винахідницька ідея отримати ґрунтовнішу охорону і захист шляхом їх врегулювання на законодавчому рівні з наданням охорони певних рис патентного права.

Нехай винахідницька ідея введена до складу об'єктів інтелектуальної власності (ніхто ж не заперечуватиме, що винахідницька ідея, так само як і винахід, є продуктом розумової праці творчої людини). На винахідницьку ідею її автор подає заявку до патентного відомства. Там проводиться експертиза заявки – формальна (перевірка виконання формальних вимог до заявки) і на новизну. Якщо заявка складена правильно і ідея є новою, то вона заноситься до реєстру винахідницьких ідей, а її автору видається свідоцтво. Останнє засвідчує авторство і надає її власнику певні права.

Зареєстрована винахідницька ідея не може заперечувати право на винахід, розроблений на її основі, але у заявці на винахід має вказуватися, чи використана винахідником певна раніше зареєстрована винахідницька ідея. Вона може у заявці на винахід і не вказуватися, якщо автором винахідницької ідеї є сам винахідник, тоді його ідея після її експертизи реєструється у реєстрі винахідницьких ідей, а сам він визнається автором винахідницької ідеї і отримує не тільки патент на винахід (у разі позитивного завершення кваліфікаційної експертизи заявки), але й свідоцтво на винахідницьку ідею.

Якщо винахід знаходить використання, то власник патенту на винахід має ділитися (в розумних межах) своїм прибутком від використання його винаходу з автором винахідницької ідеї. Якщо він цього не робить, то власник винахідницької ідеї має право домагатися цього.

Ці фантазійні тези можна продовжувати і продовжувати. Але пора прокинутись і повернутися до реальності, у якій винахідницька ідея все ще є незахищеною.

Використані джерела:

1. <http://hlam.etov.ua/articles/22466-istoriya-stvorenniya-holodilnika.html>
2. <http://tsn.ua/den-v-istorii-d/3-zhovtnya-v-istoriyi.html>
3. https://ru.wikipedia.org/wiki/Абсорбционная_холодильная_машина
4. <http://bankidej.com/>
5. <http://develop.krok.edu.ua/bank-idej-universitetu-krok>
6. <http://nadpsu.edu.ua/index.php/golovna/294-bank-idej.html>
7. <http://my-company.mcdonalds.ua/bank/>